

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 24 oktober 2024

Mål nr
B 1793-23

PARTER

Klagande

EB

Ombud och offentlig försvarare: Advokat MB

Motpart

Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

SAKEN

Näringspenningtvätt, grovt brott, m.m.

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Göta hovrätts dom 2023-02-10 i mål B 1691-22

DOMSLUT

Högsta domstolen ändrar hovrättens dom på så sätt att påföljden bestäms till villkorlig dom och 200 dagsböter på 50 kr.

MB ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av EB i Högsta domstolen med 23 922 kr, varav 19 138 kr avser arbete och 4 784 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

EB har yrkat att Högsta domstolen ska lindra påföljden.

Riksåklagaren har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. Tingsrätten och hovrätten har dömt EB för ett fall av näringspenningtvätt, grovt brott, och ett fall av medhjälp till överträdelse av näringsförbud.
2. Näringspenningtvätten avsåg att EB under åren 2017–2020 på sina privata bankkonton tagit emot drygt 3 miljoner kronor. Medlen sattes in av hennes dåvarande make och kom från den skrothandel som han bedrev utan att bokföra intäkter och delvis under tid när han hade näringsförbud. Det var fråga om närmare 400 insättningar. Det högsta beloppet var 200 000 kr och de lägsta beloppen låg under 1 000 kr. EB använde pengarna för konsumtion samt till bl.a. betalningar och överföringar till privatpersoner och företag.

3. Tingsrätten bestämde påföljden till villkorlig dom och 240 timmar samhällstjänst. Alternativstraffet angavs till tio månaders fängelse.
4. Hovrätten har dömt EB till fängelse i ett år och sex månader.
5. EB har i Högsta domstolen gjort gällande att påföljden bör lindras av hänsyn till hennes barn. Hon har även anfört att hon varit i en nödliknande situation, att det gått lång tid efter gärningen och att hon lämnat uppgifter som haft väsentlig betydelse för utredningen av annans brott. Vidare har hon framhållit att hon bör dömas för flera fall av näringspenningtvätt av normalgraden i stället för ett fall av näringspenningtvätt, grovt brott, och att åtalet för de fyra första fallen av näringspenningtvätt därför ska ogillas på grund av preskription.

Vad målet gäller

6. Målet i Högsta domstolen gäller dels hur straffvärdet bör bestämmas vid näringspenningtvätt, dels hur hänsyn bör tas till barnets bästa när påföljden för en förälder bestäms.

Straffvärdebedömningen vid näringspenningtvätt

7. Straff ska, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde. Vid bedömningen av straffvärdet ska bl.a. beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit. (Se 29 kap. 1 § brottsbalken.)
8. Straffskalan för näringspenningtvätt är densamma som för penningtvättsbrott. Straffet för brott av normalgraden är fängelse i högst två år. Om brottet är grovt döms till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. (Se 3, 5 och 7 §§ lagen, 2014:307, om straff för penningtvättsbrott.)

9. Lagstiftningen är avsedd att motverka åtgärder som syftar till att dölja att pengar eller annan egendom härrör från brott eller brottslig verksamhet eller som främjar möjligheterna för någon att tillgodogöra sig egendomen eller dess värde. Den skada och fara som penningtvättsåtgärder medför är främst att de hindrar ekonomisk upprättelse för den skadelidande och försvårar eller omöjliggör för de brottsbekämpande myndigheterna att komma åt brottsutbytet. Åtgärderna kan också bidra till att brottsutbyte förs in i och cirkulerar i de finansiella systemen. (Jfr prop. 2013/14:121 s. 49.)

10. Penningtvättsbrott kan utföras på olika sätt och det kan förekomma förbrott av varierande slag. Frågan om vilka överväganden som gör sig gällande vid straffvärdebedömningen kan därför inte besvaras generellt (se t.ex. ”Mottagarkontona” NJA 2020 s. 344 p. 23).

11. En faktor som beaktas är värdet av den egendom som åtgärden avser. När det gäller penningtvättsbrott som hänger samman med förmögenhetsbrott har Högsta domstolen i fråga om värdet anlagt samma synsätt som tillämpas vid häleribrott, vilka har samma straffskalor som penningtvättsbrott. Till exempel har straffvärdet med hänsyn enbart till det belopp förbrottet avser ansetts motsvara fängelse i sex månader när värdet uppgår till fem basbelopp. Det har samtidigt understrukits att ett på så sätt bedömt straffvärde inte är ensamt avgörande. Det ska göras en nyanserad bedömning av omständigheterna i det enskilda fallet, varvid andra faktorer än det värde som gärningen avser ska beaktas, såsom karaktären på penningtvättsåtgärderna och den roll som en person har intagit vid penningtvätten. (Se bl.a. ”Penningtvättshjälpen I–III” NJA 2018 s. 1010, ”Tavelbedrägeriet” NJA 2019 s. 305 och ”Mottagarkontona”.)

12. Näringspenningtvätt anses som en lika allvarlig gärning som penningtvättsbrott och de hållpunkter som har utvecklats för bedömningen av straffvärdet hos penningtvättsbrott bör därför som utgångspunkt

användas även för näringspenningtvätt (jfr ”Näringspenningtvätten i Dackom Bygg” NJA 2022 s. 42 p. 24).

13. En skillnad mellan brotten är emellertid att åklagaren vid näringspenningtvätt inte, såsom vid penningtvättsbrott, behöver styrka att egendomen härrör från brott eller brottslig verksamhet. Det är för straffansvar tillräckligt att medverka till en gärning som skäligen kan antas ha vidtagits i penningtvättsyfte. Den straffbara gärningen består i ett klandervärt risktagande från gärningsmannens sida och den är straffbar även om det senare skulle visa sig att egendomen inte härrörde från brott eller brottslig verksamhet. (Se ”Näringspenningtvätten i Dackom Bygg” p. 16 och prop. 2013/14:121 s. 60 f.)

14. Mot denna bakgrund kan straffvärdet av en näringspenningtvätt inte på samma sätt som vid penningtvättsbrott kopplas till straffvärdet hos förmögenhetsbrott. Vid bedömningen av straffvärdet av näringspenningtvätt bör i högre grad läggas vikt vid karaktären av det risktagande som gärningen har innefattat. Även den roll som gärningsmannen har intagit vid näringspenningtvätten har betydelse. Eftersom det inte finns något krav på att egendomen i realiteten har ett brottsligt ursprung, kan däremot den konkreta fara eller skada som gärningen inneburit mera sällan fastställas.

Påföljdsbestämning och principen om barnets bästa

Allmänt om påföljdsbestämning och billighetsskäl

15. Enligt 29 kap. 5 §¹ brottsbalken ska rätten vid straffmätning, utöver straffvärdet, i skälig omfattning beakta vissa uppräknade slag av

¹ Lydelsen före den 1 juli 2022 är tillämplig i målet (SFS 2015:78). Bestämmelsen har för tiden därefter ändrats genom SFS 2022:792 och SFS 2022:1016. Ändringarna saknar betydelse för de

omständigheter, s.k. billighetsskäl. Uppräkningen i paragrafen avslutas med punkten 8 där det anges att rätten kan beakta om någon annan omständighet påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar. Punkten innefattar s.k. tredjemansskäl, dvs. hänsyn till att någon annan än gärningsmannen, t.ex. hans eller hennes barn, drabbas på ett helt oproportionerligt och orimligt sätt (se prop. 1987/88:120 s. 96).

16. Billighetsskäl kan beaktas såväl vid straffmätningen som vid påföljdsvalet (se 29 kap. 5 § och 30 kap. 4 § första stycket).

17. Vid val av påföljd ska rätten enligt 30 kap. 4 § fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Som skäl för fängelse får rätten beakta brottslighetens straffvärde och art samt om den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott.

18. Om brottsligheten har ett straffvärde som motsvarar eller överstiger ett års fängelse, anses det innebära en presumtion för att fängelse ska väljas som påföljd. Om straffvärdet är så högt men ett fängelsestraff, ifall fängelse hade valts som påföljd, hade bestämts till kortare tid än ett år, blir den tänkta kortare strafflängden – det s.k. straffmättningsvärdet – avgörande för om det råder en presumtion för fängelse med hänsyn till straffvärdet. Detta gäller i allmänhet också om det är billighetsskäl som motiverar straffsänkningen (se t.ex. ”Den positiva utvecklingen” NJA 2023 s. 1118 p. 9. och ”Kontraktsvård och frihetsberövande” Högsta domstolens dom den 20 maj 2024 i mål B 8385-23 p. 10). Vissa billighetsskäl anses dock främst ha betydelse vid straffmätningen medan andra främst har betydelse

frågor som ska prövas i målet men innebär att de uppräknade punkterna delvis fått en ny placering. Hänvisning görs fortsättningsvis till den nuvarande lydelsen.

för påföljdsvalet (se t.ex. ”Skärtorsdagsdomen” NJA 2008 s. 359 och ”Den livshotande sjukdomen” NJA 2021 s. 687 p. 15.)

Hänsynen till barn vid påföljdsbestämningen

19. När påföljden för en förälder ska bestämmas kan straffets negativa konsekvenser för hans eller hennes barn utgöra billighetsskäl enligt 29 kap. 5 § första stycket 8 och därmed påverka påföljdsvalet med stöd av 30 kap. 4 § brottsbalken. Lagstiftningen ska i detta avseende tillämpas i ljuset av Barnkonventionen, som gäller som svensk lag. Det förhållandet att konventionen gäller som lag har konkretiserat och i viss grad förstärkt betydelsen av ett barns intressen i sammanhanget. Barnets bästa är ett rättsligt skyddat intresse som ska beaktas (jfr ”Barnets bostad” NJA 2021 s. 1065).

20. Principen om barnets bästa finns i artikel 3 i konventionen. Enligt denna grundläggande bestämmelse ska det vid alla åtgärder som rör barn i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa. Bestämmelsen är tillämplig också på åtgärder som vidtas av domstol. I bestämmelsen ligger att barnets bästa ska bli utrett, bedömt och beaktat (se t.ex. ”Patronen och bilen” NJA 2020 s. 761 p. 22 och ”Barnens bostad” p. 11).

21. Om en förälder som svarar för ett barns omvårdnad döms till fängelse, är detta en åtgärd som rör barnet på ett sådant sätt att artikeln blir tillämplig.

22. Kravet att barnets bästa ska bli utrett innebär primärt att det ska finnas beslutsprocesser som gör att de konsekvenser som en åtgärd får för barnet ska bli belysta i samband med att beslut om åtgärden ska fattas. Vid det straffrättsliga förfarandet ska såväl domstolen som åklagaren, den

tilltalade och försvararen verka för att omständigheter som har betydelse för påföljdsbestämningen blir tillräckligt utredda. På samma sätt som när det gäller andra personliga förhållanden ligger det i praktiken närmast på den tilltalade och försvararen att lägga fram uppgifter om vilka konsekvenser ett eventuellt fängelsestraff skulle få för den tilltalades barn. Det kan finnas anledning för rätten att genom materiell processledning uppmärksamma parterna på det förhållandet.

23. Det ankommer på domstolen att bedöma på vilket sätt och i vilken grad som det kan antas påverka det aktuella barnets bästa om en förälder döms till ett fängelsestraff. Vid den bedömningen är barnets intresse att bevara hem- eller familjemiljön och upprätthålla nära relationer en central faktor. Därvid bör beaktas att bl.a. socialtjänsten och Kriminalvården har ett ansvar för att begränsa de negativa konsekvenser som straffet får för barnet.

24. Att barnets bästa ska beaktas ”i första hand” innebär inte att barnets bästa alltid ska vara utslagsgivande. Barnets bästa ska balanseras gentemot andra intressen och rättigheter (se t.ex. ”Barnens bostad” p. 12). Att uttrycket ”i första hand” har valts i konventionen kan återspegla det förhållandet att barns intressen tenderar att förbises om man inte sätter ljuset på dem.

25. När fråga uppkommer om att döma en förälder till fängelse ska barnets bästa ställas mot det allmänna intresset av att lagföra begångna brott och att verkställa utdömda straff, liksom mot intresset av en enhetlig rättstillämpning. Konventionen ger inte någon ledning för hur dessa intressen närmare bör vägas mot varandra.

26. En förutsättning för att hänsyn till barnet ska påverka påföljden för en förälder är att straffet kan antas medföra mer påtagliga negativa konsekvenser för barnet. Att ett barn kan tänkas mötas av negativa sociala reaktioner, t.ex. ogillande från omgivningen, på grund av att en förälder döms för brott är knappast tillräckligt. Det är främst när en förälder, som ensam ansvarar för omvårdnaden, riskerar att dömas till fängelse som hänsynen till den tilltalades barn kan få genomslag vid påföljdsbestämningen (jfr ”Mamman och påföljden” NJA 1989 s. 564, ”Bedrägeriet mot Fiskars” NJA 1989 s. 810 och ”Kassörens förskingring” NJA 1997 s. 781; jfr även ”Patronen och bilen”). I rättsfallet ”Fentanylstölden” NJA 2023 s. 9, där barnen bodde tillsammans med båda föräldrarna, ansågs hänsyn till barnets bästa inte vara ett tillräckligt starkt skäl för att påverka påföljdsbestämningen.

Bedömningen i detta fall

27. Målet är inte överklagat i skuldfrågan. Hovrättens bedömning att det är fråga om ett och inte flera fall av näringspenningtvätt får godtas. Brottstiden sträcker sig över flera år och omfattar sammanlagt ett betydande belopp. Brottet bör därför rubriceras som grovt.

28. Vid bedömningen av straffvärdet bör beaktas att de belopp som EB mottagit har överförts från konton som disponerades av hennes make. Enligt åtalet har EB visserligen tagit ut en mindre del av medlen i kontanter och återlämnat till sin make. I övrigt är det dock inte utrett att hon har medverkat i några mer kvalificerade åtgärder för att dölja medlens ursprung. Det har visserligen handlat om betydande belopp, men egendomens värde bör inte tillmätas samma betydelse här som vid

penningtvättsbrott (jfr p. 14). En samlad bedömning av EBs brottslighet leder till slutsatsen att straffvärdet ska anses motsvara fängelse i ett år. Det EB har anfört om att hon varit i en nödliknande situation är inte tillräckligt för att påverka straffvärdet.

29. Vad EB har gjort gällande om att det gått lång tid efter gärningen och att hon lämnat uppgifter som var av väsentlig betydelse för utredningen av annans brott utgör inte skäl att sätta straffmättningsvärdet lägre än brottslighetens straffvärde. I detta fall bör hänsynen till hennes barn beaktas endast vid påföljdsvalet.

30. Straffmättningsvärdet talar för att EB ska dömas till fängelse. Varken brottets art eller tidigare brottslighet talar för fängelse.

31. I Högsta domstolen har, bl.a. genom yttrande från en barn- och ungdomspsykiatrisk klinik, följande framkommit. EB och hennes tidigare make har en son som nu är sex år. Deras relation präglades av våld och hot mot EB och sonen. De har flyttat från pappan och lever nu på annan ort med skyddade personuppgifter till följd av våldsutsatthet. Enligt domstolsbeslut har EB ensam vårdnad. Pappan har inget umgänge. Hon och sonen genomgår båda behandling för besvär till följd av trauman. Han uppvisar symptom som är vanliga hos barn som blivit utsatta för våld. Symptomen uppfyller kriterierna för posttraumatiskt stressyndrom. Mamman är hans primära anknytnings- och omvårdnadsperson. Om han skulle skiljas från henne skulle han utsättas för ett ytterligare trauma vilket riskerar att återuppväcka tidigare trauman. Om mamman döms till fängelse skulle också den pågående behandlingen, som förutsätter att mamman är delaktig, inte kunna fortsätta, vilket skulle riskera sonens hälsa och utveckling.

32. Det finns, mot bakgrund av vad som framkommit, anledning att anta att sonen skulle drabbas oproportionerligt och orimligt hårt om EB döms till fängelse och han därmed skulle behöva separeras från henne. Ett fängelsestraff skulle därmed vara klart oförenligt med barnets bästa. Sammantaget är omständigheterna sådana att det även med beaktande av straffmättningsvärdet finns utrymme för att bestämma påföljden till villkorlig dom. Den villkorliga domen ska förenas med dagsböter.

I avgörandet har deltagit justitieråden Dag Mattsson, Eric M. Runesson, Jonas Malmberg (referent), Christine Lager och Anders Perklev
Föredragande har varit justitiesekreteraren Oscar Lindberg